

הרעיון הציוני כמרכיב האידיאולוגי בעצמה הלאומית

תא"ל אהרן לברין*

טרסים ומאבקי הכוח, אלא גם עקרונות ואידיאולוגיות; ולא פעם מונהגים האינ-טרסים ומאבקי הכוח לאורן של אידיא-לוגיות ועקרונות.

במלים אחרות: במסגרת עצמתן של מדינות יש למרכיב האידיאולוגי מקום קבוע וברור; ולא זו בלבד אלא שלמרכיב זה יכולה להיות יחודיות ועצמה סגולית אף גדולה מזו שיש למרכיבים הפיסיים-חומריים. בלא מעט מדינות וחברות נמצא, כי העצמה הפיסית קשורה ותלויה בגורמים זרים. כך, לדוגמה, שכיחה התופעה של תלות כלכלית, תלות צבאית, תלות טכנולוגית וכיו"ב. פחות מכך נמצא דוגמאות לתלות אידיאולוגית (בחברות מערביות, על כל פנים). האמונה ברעיון היא פריבילגיה יותר אוטונומית מבחינה אוניברסלית.

במסגרת זו אסתפק בהערות קצרות אלה בקשר למה שאני קורא "הלגיטימיות והאוטונומיות של המרכיב האידיאולוגי במכלול יסודות העצמה", ואעבור ל-שאלה העיקרית של דיוננו: עד כמה ובמה עשוי הרעיון הציוני להיות רלבנטי ותקף לשמש כמרכיב אידיאולוגי במסגרת הביטחון הלאומי שלנו כיום. שאלה זו יוצאת כמובן מבסיס ההנחה, שהמדינה היא אכן תולדה ברורה של הרעיון והמעשה הציוני.

הערות טרומיות לדיון

כאן מגיעים לקושי הראשון, ואולי הגדול שכולם: כשאומרים הרעיון הציוני, למה בעצם מתכוונים? לציונות, כפי שנאמר כבר, אין אפיפיור; הרעיון הציוני היה פרוץ לפירושים מצד כל הזרמים. על דרך זו כינה עמוס עוז את הציונות "שם משפחה" או "פדרציה של חלומות". פענוח הציונות הנו אפוא עניין מאוד סובייקטיבי. כך היה הדבר בעבר, וכזהו אף היום.

המרכיב האידיאולוגי ויסודות העצמה הלאומית

למושג "ביטחון לאומי", שהנו חדש יחסית בתיאוריה המדינית, הגדרות שונות, ובי-רוחן תובע דיון בפני עצמו. אולם מעבר לחילוקי דעות באשר להגדרות ניתן להבי-חין בין מרכיביו של הביטחון הלאומי בשני גושים מרכזיים, הכוללים מרכיבים "קשים" ומרכיבים "רכים". בגוש הראשון מצויים המרכיבים הפיסיים כגון: צבא, כלכלה, תשתית וטכנולוגיה. גוש המרכי-בים השני כולל, לעומת זאת, נושאים כמו אידיאולוגיה ומנהיגות, המתאפיינים ביכולת להוציא מהכוח אל הפועל את אותם מרכיבים פיסיים-חומריים ולה-ביאם לכלל ביטוי מרבי. חסרונם של המר-כיבים הרכים או חולשתם במסגרת הביטחון הלאומי מובילים בהכרח להיעדר כוח מניע, מוטיבציה ונכונות אישית ולאומית. הוא הדין בממד האידי-אולוגי. ללא מנהיגות, וללא יכולת קבלת החלטות נאותה קשה לתת ביטוי לעצמה החומרית. מיצוי מרבי של המשאבים והעצמה הלאומיים ניתן להיעשות על-ידי שילוב נאות בין המרכיבים הרכים לפיסיים.

יתרה מזאת, את המרכיב האידיאולוגי הרך ניתן למצוא כשהוא משולב במרכי-בים הפיסיים עצמם. כך נמצא לדוגמה בכלכלה — המהווה מרכיב חומרי-פיסי מובהק בביטחון הלאומי — מושג כמו "כלכלה שוויונית" המבטא בעצם תפיסה אידיאולוגית. בדומה לכך כולל נושא "המוטיבציה בצבא" מרכיב רך ומרכיב פיסי כאחד. ניתן אפוא להסיק, שבעולם קובעים לא רק העצמות החומריות, האינ-

* מדיריך במכללה לביטחון לאומי.
הדברים — בעקבות הרצאה במכללה לביטחון לאומי במסגרת הסימפוזיון הנ"ל.

קטנות אלה יכולות להצטיין באינטנסי-ביות עמוקה מאוד, אך עמן לא ניתן ליצור תנועה רחבה, ועל כן לא ניתן לבנות מדינה. מכאן שהתשובה לדילמות שיש לנו היא לא בביטול הפלורליזם אלא בקיומו; ואם האידיאולוגיה היא מרכיב מרכזי בעצמה, הרי שככל שהיא יותר פלורליסטית כן היא יותר חזקה.

היה זה דווקא סטאלין שהכיר בחשי-בותו של הבסיס הפלורליסטי, ואכן בשלב מסוים במלחמת העולם הבין שאם ימשיך לבסס את האידיאולוגיה אך ורק על שמירה על מולדת הסוציאליזם, יאבד את רובו של העם הרוסי, שלא כל כך אהב את הקומוניזם הסובייטי. ואז, תוך כדי המלחמה, שינה המשטר הקומוניסטי כיוון לחלוטין, והפוליטרוקים הקומוניס-טיים התחילו לדבר על קטרינה הגדולה שהרחיבה את גבולות המדינה, ועל פטר הגדול שהגן על גבולותיה של רוסיה ההיסטורית. במלים אחרות, סטאלין הרחיב את בסיס הלגיטימיות מעבר לאלה שהזדהו עם המשטר הקומוניסטי, שהיה אז מאוד פרובלמטי; ואין זה מקרה שעד היום נקראת מלחמת העולם השנייה בבר"מ בכינוי שבזירגון המרקסיסטי הוא למעשה טרפה — "המלחמה הפטריוטית הגדולה".

שתי מסקנות אבקש להסיק אם כן מני-תוח היסטורי זה:

א. אידיאולוגיה היא עצמה, יש בה מרכיב של כוח. במדינות המודרניות — ובייחוד במדינה הלאומית — המרכיב האידיאולוגי הוא רבי-משקל. אידיאולוגיה אינה עניין ל"בטלנים". כיום אין "ריאל-פוליטיק" ללא אידיאולוגיה.

ב. הניסיון מראה, שלאידאולוגיה פלורליסטית יש עצמה מלכדת רבה יותר מאשר לאידאולוגיה מונוליתית, וכוחן של דמוקרטיות בשעות מבחן גדול מכוחן של חברות לא-דמוקרטיות.

זאת ועוד, כשמדברים על אידיאל-גיות ורעיונות יש ליכור, שאלה לא נשמרו בטהרתם לאורך ימים. שיני הזמן וההתמודדות עם המציאות כרסמו בהם, ובתוקף זאת לבשו צורה ופשטו צורה. קושי נוסף הוא, האם בכלל ניתן לאמץ רעיונות ישנים כרוחם וכלשונם. לרוגמה, תפיסת "הפירמידה ההפוכה" של בורוכוב הייתה כמדומני יאה לתקופתה. השאלה היא: האם רעיון זה עדיין תקף כיום, כאשר האחו האופטימלי של עוסקים בחקלאות במדינה הוא בסדר גודל של אחוזים מועטים. עם זאת, עשויה התשובה לשאלה זו לשמש לנו דווקא איזה מורה דרך לשאלות דומות המתעוררות בבירור בעיות אחרות בציונות. התשובה שלי היא: לא – כשמעתיקים את הרעיון כלשונו ובפרטיו, וכן – כשמיאמצים את הרעיון ברוחו וביסודו. עיקרו של הרעיון – הפיכת העם היהודי לעם שורשי, חי מיגיע כפיו ויוצר – תקף גם תקף, והיום אולי יותר מאשר בעבר.

אולם קשים אלה ואחרים של פענוח הציונות אינם צריכים להותיר אותנו חסרי אונים, אלא מחייבים למאמץ יתר של חיפוש המשותף על המפריד, ודומה שניתן למצוא מכנים משותפים כאלה. ובכלל, אין כל פגם בהתמודדות פלורליסטית.

עתה, כדי להתקדם בדיון ניתן לבחור בשתי דרכים אפשריות: האחת, לבחון את עצמתו של הרעיון הציוני לפי מודל מסוים. מודל כזה יכול להכיל כמה מרכיבים או מבחנים: האחד, מידת ההיגיון והצדק בתכניה של האידיאולוגיה הספציפית, או מידת השכנוע הפנימי שבה. השני, מידת התמיכה שבאידיאולוגיה, כלומר כמה "גייסות" היו בעדה. שלישי, היחס שבין המטרה להגשמה. כלומר, מה הוגשם מהאידיאולוגיה (ואין ספק שרעיון ואידיאולוגיה שבעיקרם לא הוגשמו לא היו אלא קיקיון). ולבסוף – מידת עמידתה ושיוורה של אותה אידיאולוגיה מול אידיאולוגיות אלטרנטיביות ומציינות משתנה. אידיאולוגיה שאינה מצליחה להתמודד כראוי מול אידיאולוגיות אחרות ומציאות משתנה ושוחקת – אינה סיפור הצלחה; מצד שני אידיאל-גיה גמישה מדי – סופה לעבור מהעולם. אך ישנה גם דרך אחרת לבחינתו של הרעיון הציוני, ודרך זו נראית לי כיום יותר, והיא עליידי בחינת השאלה: האם אכן עשוי הרעיון הציוני לספק תשובות מעשיות והולמות לבעיות האסטרטגיות והקיומיות שלנו כיום?

הרעיון הציוני כרעיון אסטרטגי
ברצוני להקדים ולציין, שאפשר לראות את הרעיון הציוני כבר מראשיתו כ"אסטרטגיה" של העם היהודי בדרך למדינה. זאת אומרת, כבר אז דיברו במונחים של עצמה וביטחון לאומי (שלא היו מודעים להם), וזאת לא רק מפני שהציונות נועדה לפתור את בעיית המצוקה הפיסית והרוחנית של היהודים, אלא משום, וזה העיקר, שהיו ברעיון הציוני המרכיבים הדרושים לתפיסה אסטרטגית כוללת.

למה אני מתכוון בתפיסה אסטרטגית? יסודו של המושג אסטרטגיה הוא בתחום הצבאי-ביטחוני, אבל מושג זה הושאל במשך השנים גם לתחומים לא צבאיים, כמו "אסטרטגיה כלכלית", "אסטרטגיה מדינית" וכיוצא בזה. בכל מקרה, כשמפרקים את המושג לגורמים בסיסיים מוצאים, שאסטרטגיה היא ביסודה תשובה כוללת ושיטתית לבעיה חיונית ושגורמיה הם שלושה: הערכת מצב או ניתוח עיקרי הבעיה, ציון המטרות והיעדים, וקביעת דרך הפעולה. והנה, שלושה אלמנטים אלה היו ביסוד הרעיון הציוני כבר ב"תכנית באזל", ובכיוון הדומיננטי ששלט בו בהמשך, קרי – בציונות "הסינתטית",

אוסישקין ויצמן וסוקולוב בוועידת השלום בפריס 1919. המטרה – זכות הגדרה עצמית ליהודים בארץ ישראל

ששילבה את הציונות המדינית והמעשית. הבעיה הייתה – המצוקה הפיסית והרוחנית שמצאה ביטוי באנטישמיות, ברדיפות, באמנסיפציה ובהתבוללות. זאת אומרת, היה כאן בוודאי איום על הקיום היהודי, והאינטרס המובהק שלו היה להינצל ולהתקיים. המטרות והיעדים היו הקמת מדינה, או במושגים של אז: "בית", "מולדת" ו"מקלט בטוח" לעם היהודי בארץ ישראל. מטרה או יעד נוסף היו כבר אז – הקמה של חברה "אחרת" בארץ ישראל, היינו חברה עובדת ויוצרת, וזה מופיע במפורש בתכנית באזל, שהוותה נקודת מוצא לפעולה בעתיד.

אך זהו הפן ההיסטורי בראיית הדברים, וראוי לנו יותר לציין מה עשוי לתרום לנו כיום הרעיון הציוני בהתמודדותנו בשלושה מהנושאים החשובים בחיינו ובביטחוננו הלאומי: מטרות לאומיות, הסכסוך עם הערבים ויחסנו ליהדות התפוצות.

הרעיון הציוני ומטרות לאומיות במדינת ישראל

אין זה מקרה שכיום אנו מרבים כל כך לעסוק בבירור המטרות הלאומיות. שכן כאשר עוסקים במחשבה סדורה ושיטתית בנושאים חיוניים ומורכבים דוגמת עצמה וביטחון לאומי, מובן שמבקשים להתחיל מנקודת מוצא איתנה כלשהי, ולפיה לגזור את מה שמשתמע ונדרש. עם זאת, עובדה היא, שאין למדינת ישראל קודקס מנוסח ומקובל של מטרות לאומיות. יש הטוענים שהיעדר מטרות לאומיות איננו מצביע בהכרח על מצב של חולשה, שכן בכך נחסכים ויכוחים נוקבים, מחלוקות ומריירות של פלגים שונים בעם, וכי לא אחדות המטרה עיקר אלא אחדות המעשה. כנגד זאת אני נוטה לסבור, שראוי שתהייה למדינה מטרות לאומיות מנוסחות.

כמטרות לאומיות אני מגדיר מטרות ברמה לאומית-מדינית עליונה, הנוגעות לתת ביטוי לקיום הלאום והמדינה ולעידודם, ושלגבן קיימת או יכולה להתקיים הסכמה של רוב העם היהודי בישראל ומחוצה לה. (ישנה גם גרסה, כי מטרות לאומיות הן מטרות כלליות שנקבעו על ידי מנהיגות פוליטית בזמן נתון. אך בנוסח זה אין למטרות הלאומיות כל ממד של אובייקטיביות והמשכיות). בכל מקרה, המטרות הן פונקציה של שאיפות, אינטרסים ויכולת של עם ומדינה, הן מציגה של חזון וריאליזם, של כיסופים ואילוצים חיצוניים ופנימיים כאחד, ולכן הן מתבססות על מכנה משותף רחב ככל האפשר. על מטרות אלה להשיב על השאלה

סכסוך ישראל-ערב

הסכסוך בינינו לבין הערבים עד היום אינו רק על פיסת ארץ, אלא גם על עצם "פלי-שתנו כנטע זר" לאזור. בשפה אחרת, הסכסוך איננו גיאופוליטי ובעל גוונים תחרותיים כסכסוכים רבים בעולם, אלא אידיאולוגי ושורשי. אין זה סכסוך טקטי, אלא סכסוך עקרוני וטוטאלי בעל היבטים דתיים, היסטוריים, חברתיים ועוד. למי שמתקשה לקבל אבחנה זו נוכח הסכם השלום עם מצרים, אני מציע להיזכר בהתקפה של הערבים על הציונות באו"ם ב-1975, ולקרוא ביסודיות את מאמרו של פלסטיני מכובד ביותר – פרופ' אדוארד סעיד: "הציונות מנקודת תצפית של קרבנותיה" (1979). רעיונו העיקרי – הציונות היא שליחת הקולוניאליזם האי-רופי כנגד ערביי המזרח. הכרזותיהם הקיצוניות של מנהיגים מצרים (כמו חליל, ראלי, שלא לדבר על תוהאמי), המטילים ספק בקיומם של היהודים כלאום, גם לאחר החתימה על חוזה השלום, עשויות אף הן ללמד כמה שוקשי הוא הסכסוך. זאת ועוד, הצד הציוני עם היותו משוכנע בזכותו ובצדקתו, חוזר וחיפש תמיד דרכים ליישב את הסכסוך. אך כל הניסיונות להגיע לפשרה (מתוך הערגה לשלום) לא הצליחו, משום ששבו ונתקלו בהתנגדותם העיקשת של הערבים.

מכאן הריני מטיל אפוא ספק גדול באפשרות ליישוב עקרוני של הסכסוך עם הערבים. אין זו אלא אשליה, שהערבים ישלימו עם הקיום הריבוני-עצמאי שלנו באזור מבחינה אידיאולוגית, כפי שרובנו מבינים אותו, שהרי לידם אין להשלים בעיקרון עם נטע זר. איזה אינטרס יכול

לאלה שנמצאים בארץ, ללא שום התניה לשמש בזאת דוגמה לאחרים לצורך משיכה. חשוב שנוכל לשאת עינינו אל עצמנו בלי קשר לכך, שאם נהיה טובים יותר נמשוך את יהודי התפוצות. במסגרת מטרה זו אני כולל כמובן קיומה של חברה עובדת ויצירתית ואת מימוש הייעוד של תרבות לאומית-יהודית.

הנה כי כן – דוגמאות לניסוח מטרות לאומיות שהן בראי שבינינו לבין עצמנו ויכולות להיות גם מטרות לתחומי חיינו וקיומנו עם אחרים. כאן יכולה להתעורר השאלה, מה יחסה של הציונות לשלום שבין ישראל לעמים כמטרה לאומית. הריני מתקשה לזכור, אם השלום, כמטרה, מופיע בצורה מפורשת בסיכומים הציוניים המוקדמים, אך להערכתו אין כל סתירה בין הרעיון הציוני ומימושו לקביעת השגת השלום כמטרה לאומית, ובוודאי לא במסגרת היעדים המדיניים העליונים. השלום משולב במסגרת הציונית, למרות שאולי אין הוא מופיע במפורש ב"מילון הציוני" המוקדם. זאת לפחות משתי סיבות: ראשית, "המקלט הבטוח" מחייב מצב של הגעה אל המנוחה ואל הנחלה. אם אנו מצויים כאן במלחמה ללא קץ או במצב של עוינות מתמדת, איזה מקלט בטוח יש כאן? ושנית, קשה להניח שרעיון שיבת ציון גרס שמימוש התקומה בארץ ישראל ייעשה על חשבון חורבן הזולת. עם זאת, יכולה להתעורר, ואין בכך פגם, השאלה של מטרות לאומיות סותרות או סתירות במימושן; וכאן באה לידי ביטוי חכמת המדינה אות מצד אחד, והפרימאטים הציוניים מצד שני.

הבסיסית: האם המדינה הנה מסגרת לקיום פיזי בלבד, או שיש לה גם חזון וייעוד, אשר אותם היא שואפת להגשים? הצבת מטרות לאומיות על-ידי מדינה פירושה אפוא הצגת תעודת הזהות שלה, ושאלת הזהות הנה קרדינלית. אבל זה לא רק עניין של זהות ושייכות, אלא גם של קביעת דגל שיוורה מה שואפים להגשים. הצבת מטרות לאומיות מאפשרת לצאת מנקודת מוצא איתנה, ועל פיה גם לנווט בנסיבות משתנות ובקשיי הדרך. במלים אחרות: טוב שיש מצפן או מגדלור המראה תמיד את נקודת המוצא ואת הכיוון. ולבסוף, מנקודת מוצא של מטרות יסוד מתאפשר גם קל יותר לגזור מטרות ויעדים בתחומים האחרים – המדיניים, האסטרטגיים, הכלכליים, החברתיים וכו'. כשכל זה נעשה על בסיס אמות מידה איתנות וקבועות מראש. בהנחה שמטרות לאומיות הן מקור של עצמה למדינה וללאום היהודי, נראה לי שאם יש כיום סיכוי לקונצנזוס סביב איזה שהן מטרות לאומיות ראויות למדינה, הרי שיש לגנוח מהרעיון הציוני בבסיסו האר-תנטי ביותר. סביב רעיון זה יכולים להתלכד חלקים רחבים ביותר של העם, ולפיכך הייתי גוזר, לדוגמה, מהמילון הציוני את המטרות הלאומיות המינימליות ליסטיות הבאות:

★ מדינת ישראל קיימת עבור העם היהודי כולו, ולא עבור אזרחיה בלבד. להערכתנו זוהי נקודת מפתח שאולי באיזשהו מקום ברקע אנו מודעים לה, אך רחוקים מלגזור את מה שמתבקש ממנה.
★ קיום חברה "מתוקנת", ולא דווקא חברה "מופת", וזאת כצורך פנימי עצמי

אחר העם בא"י ב-1911 – ראית המדינה היהודית כמרכז רוחני

עצרת הזדהות עם יהדות ברה"מ – מדינת ישראל קיימת עבור העם היהודי כולו

העולם החיצון, הציני לערכים
ולאידיאולוגיות.

ישראל והתפוצות

לאחרונה שומעים יותר ויותר על גישות
הנקראות בפי בעליהן "אסטרטגיות
חדשות" ליחסים שבין ישראל לתפוצות.
הרעיון המרכזי של האסטרטגיות האלה
הוא, שבמקום יחסי מרכז והיקף או מרכז
ופריפריה שהיו מקובלים בעבר, מדובר
עתה על יחסים שבין מרכזים מקבילים
נוסח "בבל וירושלים". למרות שלכאורה
יש בהצעות אלה ממדים "אסטרטגיים"
של שותפות וברית וקיים פיתוי לקבלם
הריני סבור שיש לדחותן. שכן גישות אלה
צומחות על רקע אבדן הבכורה של
ישראל ביחסיה עם התפוצות, ועל רקע
של התכופות והשלמה עם נסיבות מסוי-
מות במציאות. זו היא גישה פרגמטית
שיש בה אולי כמה יתרונות, אבל חסר לה
המרכיב האידיאולוגי. במלים אחרות:
מצביעים על מציאות מסוימת של משבר
ומנסים להתאים לה את ה"אידיאולוגיה",
וכך מעוותים את האידיאולוגיה נוכח
קשיי המציאות. יש לזכור, כי תמציתה של
האידיאולוגיה היא, שהרצוי מבקש
לשנות ולתקן את המצוי, ולא להתיישר
לפיו. ריכוז העם היהודי בארץ הוא עיקרון
אידיאולוגי מקודש. אשר עליו אין לוותר
תמורת תחליפים חלקיים וחופן הישגים
של שעה.

אמנם, קיבוץ הגלויות אינו מתבצע
בקצב הרצוי, המדינה והחברה בישראל
אינם עונים לפי שעה לציפיות ולתקוות,
מדינת ישראל עדיין לא מהווה מקלט
בטוח, ותושביה טרם יצרו חברת מופת
מתוקנת – אך למרות הליקויים והמגר-

העלייה לארץ – עיקר העיקרים

שטוען ש"כיום" אין לדבר על "מה רוצים"
(טיעון הזכות), אלא על "מה מוכרחים"
(טיעון הביטחון). חייב לדעת שהוא נשען
על חולות נדירים.

הגישה הפרגמטית הנה מקור של
תורפה אף מסיבה נוספת. זוהי גישה אי-
סימטרית לגישת היריב, שהיא אידיאולו-
גית ביסודה: זכויות לפלסטינים, ישראל
כ"נטע זר" באזור וכיו"ב.

כיום התנהגות פרגמטית טומנת
בחובה גם סכנה לסטייה מהתחום האידי-
אולוגי ולערעור מבית. זאת ועוד, הנוקט
בגישה פרגמטית של ויתורים ופשרות,
דומה למי שעומד על קרקע בלתי יציבה
כשכל ויתור משמש גם נקודת מוצא לכר-
סום נוסף (שכן, למה זה ולא זה?).
והדוגמה: הטיעונים המצריים בשאלת
האוטונומיה לאחר חתימת חוזה השלום.
יתרה מזאת, ויתור על זכויות ועקרונות
עלול להתפרש כסימן לכך, שאולי מלכת-
חילה לא היו טיעוני המוותר כנים
ומוצקים.

אסתפק בנימוקים אלה כדי להצביע על
עצמתה ויתרונה של הגישה האידיאולו-
גית בכלל והציונות בפרט על פני זו הפר-
גמטית בהקשר לסכסוך. עם זאת אני מודע
היטב גם לקיום טיעונים אידיאולוגיים נוג-
דים. טיעון מרכזי החוזר ומושמע תודה
לגבי ציוניותה ומוסריותה של המדינה
ששולטת על ריכוז כה גדול של ערבים.
כנגד זאת ייאמר: מעולם לא התננו את
קיומנו כאן בהסכמת הערבים, והעדיפות
של הפרימאט היהודי הייתה בציונות
תמיד ברורה. נוסף לכך, למטרה ולהג-
שמתה נודעת תמיד עדיפות ברורה על
אילוצים וקשיים שבדרך. אילוץ כזה הוא
קיום המיעוט הערבי הגדול בתוכנו. בעי-
מות שבין מטרה לאילוץ לא נראה לי צר-
דק ונכון לכופף או לשנות את המ-
טרה, ובוודאי לא בנתונים שנתהוו, כי
שלא אנו יזמנו את המלחמות שהביאו
להתהוות רוב זה.

זאת ועוד, בתכניות החלוקה השונות
בעבר לא נרתענו מקיומו של מיעוט ערבי,
אף גדול מזה הקיים כיום אצלנו, ולו רק
שנוכל להגשים את שאיפותינו ומטר-
תינו. מכאן, אני חוזר ומדגיש, שעדיפה
הגישה הציונית והאידיאולוגית בטיפול
בסכסוך על זו הפרגמטית, שחולשתה
גלויה לעין, למרות שאולי היא "מקובלת"
יותר בחלקים מהחברה שלנו וברובו של

דברים אלה נאמרים על-אף חוזה השלום עם
מצרים. למרבה הצער יש כבר עתה יותר מדי
סימנים לאיסימטריה קיצונית בין ישראל למצרים
בכוונות השלום ובמהותו. קיימת אולי הפשרה
פסיכולוגית אך לא הפשרה אידיאולוגית.

להיות לערבים להשלים עם "הנטע הזר",
כאשר טרם ננחה התקווה שרוב מוחץ
יכריע בסופו של דבר מיעוט מבוטל?!

יש הסבורים, שדווקא הנכונות שלנו
להתפשר, תוך קביעת עובדות כוח ובניית
המפעל הציוני, נתנה לנו את העצמה
המוסרית כתוספת לעצמה הפיסית. אין זו
טענה מבוטלת, אך על כך יש לומר שני
דברים:

ראשית, נכונות הציונות להתפשר
הייתה קשורה על-פי רוב בתקווה
שמדובר בהוראת שעה, ולכשירחיב,
דהיינו כשישתנו הנסיבות ותהיה שעת
כושר, תיעשה חזרה לתביעות המקוריות.
לא נראה לי, כי פשרותינו וויתורינו,
שנבעו מכורח תנאי הזמן, היו מוחלטים.
שנית, יש לזכור שהכוח והעצמה שלנו
בעבר נבעו במידה רבה מתחושה עזה של
ידיעת המטרה (על אף שעורפלה באופן
טקטי), מהכרה בצדקת הדרך ומהסוליד-
ריות הרבה סביבן. הנכונות לוותר הייתה
כפופה תמיד להגשמת המטרה שהייתה
העיקר. היעדר הכרה נחושה במטרה
וכפיפות לאילוצים משבשים כיום את
ראייתנו, עצמתנו האידיאית וליכודנו.

כיום, כשמערערים מבית ומבחוץ על
בסיס הציונות והאידיאולוגיה, קיימת אף
סכנה לאי נקיטת עמדות אידיאולוגיות
ולהצטמצמות בעמדות פרגמטיות בלבד.
מאחר שהנחנו, כי אין כנראה פתרון
אמיתי לסכסוך בעתיד הנראה לעין,
נשאלת אפוא השאלה: איך להתקיים
בצל העימות, וכיצד לנהוג. במלים אחר-
ות: איזו גישה אסטרטגית ראוי להע-
דיף. לי נראה שעדיפה הגישה האידיאולו-
גית או הגישה שבה האידיאולוגיה ממ-
לאת משקל מרכזי, וזאת מכמה טעמים.
המישור האידיאולוגי הוא, כפי
שציינתי בראשית דברי, המישור האוטר-
נומי והעצמאי ביותר בכלל מרכיבי
העצמה הלאומית. גם בעימותינו עם
הערבים וגם עם אחרים יהיה מצבנו
הרבה יותר איתן אם נישען יותר על בסיס
אידיאולוגי ופחות על בסיס פרגמטי. במי-
שור האידיאולוגי לא יכול כל צד (ובוודאי
לא זרים) לקחת חלק בהתמודדות. במי-
שור הפרגמטי, לעומת זאת, פתוח הויכוח
לכל, וכל טיעון בו אפשרי. גם מי שינסה
להעלות את הביטחון לדרגת עיקרון חייב
לזכור, שלא רק שבנושא היחס שבין ביט-
חון לשטחים אין קונצנזוס בין ה"מקצוע-
נים" שלנו, אלא אף שהביטחון הוא
"סחיר". אין זה מקרה שבמישור הפרקטי
מוצע לנו לרוב להמיר שטחים באמל"ח
ובכסף. אידיאולוגיה, לעומת זאת, חשופה
הרבה פחות למקח וממכר מסוג זה. מי

עצמה – על בסיס עיקר משותף ואורך רוח

חיים גורי*

אותנו בפני בררה שלא היינו יכולים לעמוד בה – או גירוש מאות אלפי ערבים או קבלתם לתוכנו. הם היו הורסים את המדינה הצעירה מבפנים. הדבר היה גורר הסתבכות עם המעצמות. קופת המדינה הייתה ריקה. כבשנו שטח גדול בהרבה מזה שנועד לנו לפי מפת החלוקה. יש לנו עבודה ענקית לשניים-שלושה דורות. אחר כך נראה. ההיסטוריה לא נגמרה עדיין.

בתום השיחה ראיתי על שולחן עבודתו פסוק מספר שמות: "לא אגרשנו מפניך בשנה אחת, פן תהיה הארץ שממה, ורבה עליך חית השדה. מעט מעט אגרשנו מפניך, עד אשר תפרה ונחלת את הארץ".

האם קיים כאן ניגוד בין הדברים? כן ולא. כלום שימש הפסוק הזה כמוטו לתפיסה מסוימת, לאידיאולוגיה? כן ולא. אני סבור שהיה בכך לגבי בן-גוריון מעין

בירור נקודות-המגע שבין עצמה צבאית ולאומית לבין אידיאולוגיה אינו מן הדברים הפשוטים; אך במקום לראות במבוכה רקע למשבר ולייאוש, ניתן לתפוס את הדברים אחרת, וכמו בגידו להפוך נקודות-תורפה לנקודות-כוח.

דרכנו להיקלע בין הניגודים הקוטביים. קשה לנו להעריך נכונה את עצמנו, את כוחנו. הנה אנו "מעצמה עולמית", והנה אנו נתקפים תחושת ייאוש, כאילו גורלנו נקבע בידי אחר. לא אשכח שיחה עם שיריון אחד בגושן לאחר מלחמת יום הכיפורים. לכוחותינו נפקו אז בגדי עבודה ומעילי רוח אמריקניים, דבר אשר עורר אותו לומר: "גם המדים שלי זרים! מה בכלל נשאר מהריבונות שלנו?!" אמרו אז, כי קסינג'ר הוא שר-החוץ של ישראל, "ואנו נעשה מה שיאמרו לנו לעשות".

אכן יש קושי מסוים להגדיר על דרך החיוב את מטרות המלחמה של צה"ל. הדבר החל כבר במלחמת השחרור. אילו שאלתם את עצמכם, מה היו המטרות הצבאיות, הפוליטיות, הלאומיות, של אותה מלחמה, הייתם מתקשים להשיב. התשובה המידית הברורה ביותר, לפחות לגבי חלקה הראשון של המלחמה, היא: "להגן על עצמנו, להדוף את הפלישה, למנוע חורבן". אחר כך נתגלעה המחלוקת: מה אנו רוצים? לאן אנו חותרים להגיע?

יגאל אלון תבע לכבוש את כל ארץ-ישראל ממערב לירדן, אך בן-גוריון התנגד לכך בכל תוקף. בראשית אביב תש"ט שאלתי את בן-גוריון, מדוע לא כבש את כל ארץ-ישראל. הוא השיב לי: "הסתבכות במרחב ערבי עוין הייתה מעמידה

עות הללו, אין ערוך למשמעות האדירה האחרת שיש לחיים פה במדינה: העם היהודי החזיר לעצמו את ריבונותו, ושב ונטל את גורלו בידו. יחס של בבל וירושלם, שלא לדבר על יחס של מרכזים מקבילים, אינם יכולים לשמש תחליף לעלייה ארצה, שכן משמעותם – הצבעה קטיגורית על ירדת המדינה מנכ"סיה האידיאליים וקעקוע הישגי הציונות, נוסף לכך שגם מבחינה פרגמטית אין מצב זה צופן טובה ליהודי התפוצות לאורך זמן. אני מודע בהחלט לעובדה, שמה שמודגש כאן אינו קל לביצוע, משום שההיקף זכה לעצמה לא מעטה משלו, בין היתר בשל היזדקקות המדינה לתמיכתו (בעיקר מבחינה כלכלית ומדינית), אבל אין לי הצעה יותר טובה ונכונה מאשר אימוץ הגישה האידיאולוגית שרואה בעקרון העלייה עיקר העיקרים. קונקרטי יש לדעתי לאמץ מחדש את "תכנית ירושלים", שאושרה על-ידי הקונגרס הראשון אשר התכנס בישראל באוגוסט 1951, לאמור: "תפקיד הציונות הוא ביצור מדינת ישראל, קיבוץ גלויות בארץ ישראל והבטחת אחדותו של העם היהודי". בקונגרס של 1968 שבה ומרדגשת מרכזיותה של מדינת ישראל לחיי העם היהודי.

סיכום

אפשר להצביע, כפי שצינתי, על שאלות אסטרטגיות נוספות שהרעיון הציוני יכול לספק להן תשובות עקרוניות, טובות ורל-בנטיות. אני מסתפק בשלוש הסוגיות שנדונו לעיל כדי להוכיח, שיש ביכולתו של הרעיון הציוני למלא את מסגרת ההווה בתכנים ראויים. הרעיון הציוני אינו תלוש מן המציאות, וביסודו הריהו יכול להיות תקף ומועיל כמקור אידיאלי מרכזי לבעיותינו הלאומיות, ואף צריך וחייב לשמש מקור השראה כזה בהתמודדות שלנו עם בעיותינו היומיומיות. זוהי אפוא חשיבותה של האידיאולוגיה הציונית וזהו מקומה כמרכיב יסודי בביטחון הלאומי של ישראל.

דוד בן גוריון – שילוב בין צידוק הדרך לבין "הפרקטיקה הפוליטית"

* סופר. הדברים – בעקבות הרצאה במכללה לביטחון לאומי במסגרת הסימפוזיון הנ"ל.